

О. І. Васильченко

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Запорізького національного університету

Ю. Є. Халемендик

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Запорізького національного університету

МІЖКУЛЬТУРНА ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена аналізу досліджень з проблеми міжкультурної професійної компетентності майбутніх фахівців. Загальні інтеграційні тенденції у європейській системі освіти, визначення Радою Європи основних ключових компетентностей у контексті освіти впродовж життя, зокрема знань іноземної мови, обізнаність щодо ефективної міжкультурної комунікації, сучасні трансформаційні процеси, які відбуваються у вітчизняному суспільстві, зумовлюють необхідність підготовки фахівців нового типу, які вирішуватимуть поставлені перед ними завдання. Міжкультурна професійна компетентність майбутніх фахівців відповідає на визначені сучасні виклики суспільства, тому стала предметом розгляду з точки зору міждисциплінарних досліджень як невід'ємна складова частина процесу професійної підготовки студентів.

У статті розглянуто такі основні поняття, як «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність», «міжкультурна компетентність», в результаті чого стало можливим виокремлення основних компонентів міжкультурної професійної компетентності майбутніх фахівців та позиція її авторського визначення.

З'ясовано, що, незважаючи на те, що протягом останніх десятиліть спостерігається тенденція до вивчення змісту міжкультурної компетентності фахівців різної професійної спрямованості, міжкультурна компетентність переважно розглядається у контексті іншомовної підготовки майбутніх фахівців, що залишає без належної уваги її соціально-педагогічні аспекти. Визначено, що більшість вітчизняних науковців розглядає міжкультурну компетентність як сукупність знань, умінь та навичок, яка зумовлює готовність особистості фахівця до міжкультурної взаємодії в іншомовному професійному середовищі.

Проведений аналіз наукових праць із проблеми дав змогу представити основні складові частини міжкультурної професійної компетентності майбутніх фахівців. Отже, ними є знання щодо успішного професійного спілкування та культурних особливостей; уміння ефективно взаємодіяти з урахуванням професійних та культурних особливостей; навички встановлювати та підтримувати соціокультурні професійні контакти з колегами з іншомовного середовища.

Визначено основні складові частини міжкультурної професійної компетентності майбутнього фахівця, такі як знання, уміння, навички, які дадуть йому/їй змогу ефективно взаємодіяти у професійній діяльності з представниками інших культур. Грунтуючись на теоретичному аналізі наукових праць, пропонуємо визначити міжкультурну професійну компетентність майбутніх фахівців. Міжкультурна професійна компетентність майбутніх фахівців – це інтегративне соціально-особистісне новоутворення, що об'єднує знання, уміння й навички, які розвиваються у майбутнього фахівця впродовж життя в процесі іншомовного спілкування в умовах формальної і неформальної освіти з представниками інших культур.

Ключові слова: компетентність, професійне спілкування, професійна компетентність, міжкультурна професійна компетентність.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, розширення міжнародного співробітництва передбачають створення єдиної європейської зони вищої освіти й науки задля забезпечення високого рівня мобільності та конкурентоспроможності вітчизняних фахівців в умовах світового ринку праці. Сучасні педагоги повинні орієнтуватися на перспективи міжнародної співпраці, в яких

має бути розвинена така якість, як професійна мобільність у межах світового освітнього й наукового простору. Отже, усвідомлення значущості міжкультурного співробітництва як важливої складової частини професіоналізму майбутніх фахівців вищих навчальних закладів є актуальною проблемою професійної освіти. Водночас комунікація іноземними мовами та міжкультурна обізнаність

розглядаються представниками Європейської комісії, Ради Європи та Європейського парламенту як важливі ключові компетенції, що формуються в процесі навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема міжкультурної компетентності у сучасній вітчизняній педагогічній науці досліджується з позиції міжнаціональних та міжкультурних відносин у праці О. Огієнко [11], як окрема складова частина професійної підготовки в роботах О. Волярської [3], І. Секрет [18], Л. Суценко [20]. Важливість феномена міжкультурної професійної компетентності обґрунтовано у вітчизняних дисертаційних дослідженнях І. Бахова [2], Н. Самойленко [17], С. Радула [15], А. Токаревої [21].

Водночас нами не виявлено праць, у яких досліджувалася та вирішилась проблема розвитку міжкультурної професійної компетентності майбутніх магістрів педагогіки вищої школи в умовах неформальної освіти.

Мета статті полягає в аналізі поняття «міжкультурна професійна компетентність майбутнього фахівця» та визначенні її основних складових частин.

Виклад основного матеріалу. До основних понять розкриття проблеми розвитку міжкультурної професійної компетентності майбутніх фахівців вищої школи нами віднесено такі поняття, як «компетентність», «професійна компетентність», «міжкультурна професійна компетентність».

Поняття «компетентність» визначено як «обізнаність у чому-небудь, знання, досвід; знання і досвід у тій чи іншій галузі; поінформованість, обізнаність, авторитетність» [19, с. 87]. У педагогічній енциклопедії поняття «компетентність» визначено як категорія, що містить, крім суто професійних знань, умінь і навичок, такі якості, як ініціативність, співробітництво, здатність працювати в групі; комунікативні здатності, вміння вчитися, оцінювати, логічно мислити, відбирати й використовувати інформацію [13, с. 237].

У структуру поняття «компетентність» входять такі складові частини, як знання, настанови та навички, що спрямовують особистість ефективно виконувати різноманітні функції, досягати певних стандартів у професійній діяльності. Для оцінювання компетентностей пропонується виділяти з цього поняття набуті (базові) знання, вміння, навички та навчальні досягнення [8]. Зазначимо, що кожна «компетентність побудована на поєднанні взаємовідповідних пізнавальних ставлень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і умінь, всього того, що можна мобілізувати для активної дії» [8, с. 9].

У новій редакції Закону України «Про вищу освіту» (ст. 1) компетентність визначається як «динамічна комбінація знань, умінь і практичних

навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [6, с. 1]. Наголосимо на тому, що основний акцент у цьому визначенні робиться на такій властивості особистості, як здатність успішно виконувати професійну (навчальну) діяльність. Вважаємо, що до структури поняття «компетентність» входять і пізнавальні характеристики людини, і соціальні.

Так, аналізуючи компетентність, Л. Онищук розглядає її «як сукупність властивостей і якостей особистості, таких як знання, вміння, навички, способи діяльності» [12, с. 456]. На думку дослідниці, «компетентність формується в процесі оволодіння видом діяльності та проявляється настільки, наскільки успішно вона буде засвоєна людиною» [12, с. 462].

Отже, з огляду на вищезазначене компетентність ми розуміємо як сукупність професійних і когнітивних якостей особистості, що допомагають виконувати діяльність у соціальному середовищі; як похідний компонент від загальнокультурної компетентності; як рівень фахівця.

Використовуючи напрацювання результатів досліджень О. Овчарук із компетентнісного підходу до української освіти та матеріалів дискусії (проект Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй), визначаємо такі компетентності, як соціальна компетентність, загальнокультурна компетентність, компетентність з інформаційних і комунікаційних технологій, громадянська, підприємницька компетентність.

Зважаючи на проаналізовані наукові праці з визначення компетентностей, вважаємо за необхідне обґрунтування поняття «компетенція». Так, згідно з Енциклопедичним словником, «компетенція (від лат. "competere" – «досягати, відповідаю, підходжу») – коло повноважень, наданих законом, статутом або іншим актом конкретному органу або посадовій особі; знання і досвід у певній галузі» [5, с. 613]. У Словнику сучасної української мови компетенція трактується як «добра обізнаність із чим-небудь» [14, с. 560].

І. Зимня визначає компетенції через деякі внутрішні потенційні, приховані психологічні новоутворення (знання, уявлення, програми (алгоритми) дій, системи цінностей і відносин, досвід), що проявляються в компетентностях людини [7]. З наведених означень компетенції неважко помітити, що в більшості з них зустрічається поняття «обізнаність», яке слід розуміти як добре ознайомлений з чимось, як володіння інформацією.

О. Волярська зазначає, що узагальнені знання, вміння та універсальні здібності є підґрунтям відповідних компетентностей особистості [3].

А. Маркова комплексно розробляла проблему професійної компетентності в логіці психології праці. Дослідниця обґрунтувала структуру професійної компетентності вчителя (професійні психологічні та педагогічні знання; професійні педагогічні вміння; професійні психологічні позиції, настанови вчителя; особистісні особливості, що забезпечують оволодіння вчителем професійними знаннями та вміннями) і визначила чотири види професійної компетентності вчителя (спеціальна, соціальна, особистісна, індивідуальна) [9].

Професійна компетентність розуміється нами як сукупність професійних компетенцій, інтегративна єдність, синтез інтелектуальних та дійових складових частин (когнітивної, діяльнісної), особистісних характеристик (ціннісні орієнтації, здібності, риси характеру, готовність до здійснення діяльності тощо) і досвіду, що дає змогу керівникові використати свій потенціал, здійснювати складні види діяльності, оперативно й успішно адаптуватися у постійно змінюваному суспільстві та професійній діяльності.

Таким чином, під професійною компетентністю фахівця ми розуміємо те, чим він уже опанував, а під компетенцією – те, чим він повинен опанувати. Проаналізовані поняття дають нам змогу перейти до вивчення питання щодо сутності та визначення складових частин міжкультурної компетентності.

У наукових розвідках останніх десятиліть спостерігається тенденція до вивчення змісту міжкультурної компетентності фахівців різної професійної спрямованості. Філософсько-соціологічний аспект цієї проблеми представлений у працях Т. Овсянникової [10], А. Садохіна [16], Н. Янкіної [22], у яких науковці міжкультурну компетентність розглядають як «сукупність знань, навичок і вмінь, за допомогою яких індивід може успішно спілкуватися з партнерами з інших культур як на побутовому, так і на професійному рівнях» [16, с. 133]; «здатність ефективно здійснювати міжкультурну взаємодію, виступаючи в ролі посередника між представниками своєї та іншої культури, усвідомлюючи себе представником певної етнічної спільноти, нації і всього людства та сприймаючи ситуацію міжкультурного діалогу як обов'язкову умову самореалізації і взаємозбагачення представників різних культур» [10, с. 153]; «важливий результат університетської освіти, базовий показник її якості в контексті глобальних тенденцій інтеграції освітнього простору в сучасному світі, розвинену готовність особистості до участі в міжкультурній комунікації, у тому числі на професійному рівні, у просторі діалогу культур, що розширюється» [22, с. 320].

Отже, на думку науковців, міжкультурна компетентність є сукупністю знань, вмінь і навичок, яка зумовлює готовність особистості фахівця до міжкультурної взаємодії в іншомовному професійному середовищі.

Міжкультурна компетентність вітчизняних фахівців у сучасній педагогічній теорії і практиці досліджується з позиції світових освітніх тенденцій, іншомовного професійного спілкування, соціокультурних взаємодій. Загальні проблеми формування міжкультурної компетентності як кінцевої мети іншомовної освіти висвітлюються в дослідженнях Н. Александрової [1], І. Бахова [2], С. Радула [15], Н. Самойленко [17], А. Токаревої [21].

Слід відзначити, що міжкультурну компетентність переважно розглядають у теорії і практиці іншомовної підготовки, залишаючи без належної уваги її соціально-педагогічні аспекти. Отже, багатоаспектність проблеми розвитку міжкультурної компетентності фахівців обумовило різночитання трактувань самого поняття. У зв'язку з цим виникає необхідність аналізу сутності та змісту міжкультурної компетентності.

У праці Н. Александрової з дослідження міжкультурної компетентності зазначено, що ця компетентність є складним особистісним утворенням, до складу якого входять знання щодо своєї та іншої культури, уміння й навички застосування цих знань, певні якості особистості, досвід спілкування з представниками іншої культури [1].

Ми повністю погоджуємося з твердженням українського дослідника І. Бахова, що міжкультурну компетентність фахівців слід розуміти як «інтегративно-динамічне особистісне утворення, що характеризується системою професійних знань, вмінь і якостей, які забезпечують можливість фахівцеві регулювати свої професійні дії» [2, с. 3]. Дослідник довів, що особливий інтерес у практиці професійного зростання майбутніх перекладачів викликає проблема оволодіння ними вербальними та невербальними моделями спілкування, що властиві іншомовним спільнотам [2, с. 3].

Н. Самойленко розглядає поняття «міжкультурна компетентність фахівця гуманітарного профілю» як «здатність будувати успішні комунікативні стратегії з представниками інших культурних груп; високий рівень соціальної прийнятності етнічної ідентичності, толерантне ставлення до неї, готовність до двозначних ситуацій у процесі спілкування та взаємодії» [17, с. 29].

Під міжкультурною компетентністю дослідниця проблем формування міжкультурної компетентності майбутніх менеджерів А. Токарева розуміє «інтегративне новоутворення, що об'єднує знання, уміння та особистісні якості, які формуються задля досягнення позитивної взаємодії, взаємозбагачення та входження до світового культурного контексту і розвиваються впродовж життя у процесі спілкування з представниками двох або більше культур» [21, с. 16].

Здійснений нами аналіз наукових праць дає змогу визначити такі основні складові частини

міжкультурної професійної компетентності майбутніх фахівців:

1) знання щодо успішного професійного спілкування та культурних особливостей;

2) уміння ефективної взаємодії з урахуванням професійних та культурних особливостей;

3) навички встановлювати й підтримувати соціокультурні професійні контакти з колегами з іншомовного середовища.

Висновки і пропозиції. Отже, міжкультурна професійна компетентність майбутніх фахівців – це інтегративне соціально-особистісне новоутворення, тобто сукупність знань, умінь, навичок, які дають змогу майбутньому фахівцю успішно взаємодіяти у професійній діяльності з представниками інших культур як на побутовому, так і на професійному рівнях. Процес формування міжкультурної професійної компетентності відбувається в процесі іншомовного спілкування в умовах формальної і неформальної освіти з представниками інших культур. З огляду на це вивчення професійно спрямованої іноземної мови в умовах освіти передбачає виконання дій студентами на основі засвоєння соціокультурних і комунікативних мовленнєвих компетенцій.

Таким чином, проведений аналіз свідчить про складність розглянутих понять та неоднозначність позицій науковців щодо їхнього визначення. Результати здійсненого аналізу стають підґрунтям для аналізу тенденцій розвитку та процесу формування міжкультурної професійної компетентності майбутніх фахівців у зарубіжних дослідженнях. Перспективу нашого дослідження ми вбачаємо у пошуку ефективних форм та методів формування міжкультурної професійної компетентності майбутніх фахівців в умовах змішаного або дистанційного навчання студентів.

Список використаної літератури:

- Александрова С. Формування міжкультурної компетентності студентів туристських спеціальностей. *Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2011. Ч. I. № 14 (225). С. 6–10.
- Бахов І. Формування професійної міжкультурної компетентності майбутніх перекладачів у вищому навчальному закладі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 ; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2011. 20 с.
- Волярська О. Підготовка зареєстрованих безробітних та слухачів навчальних підрозділів підприємств, організацій, установ: теоретичні і методичні аспекти : монографія. Київ ; Запоріжжя : ІПК ДСЗУ : Кругозір, 2015. 479 с.
- Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
- Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Кремень ; заст. голов. ред.: О. Савченко, В. Андрущенко ; відп. наук. секр. С. Сисоєва. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
- Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. Ст. 2004. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
- Зимняя И. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? (теоретико-методологический аспект). *Высшее образование сегодня*. 2006. № 8. С. 20–26.
- Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с. (Бібліотека з освітньої політики).
- Маркова А. Психология профессионализма. Москва : Мысль, 1996. 308 с.
- Овсянникова Т. Педагогические условия формирования межкультурной компетентности студентов. *Вектор науки ТГУ*. 2011. № 2(5). С. 152–155.
- Огієнко О. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах : монографія / за ред. Н. Ничкало. Суми : Еллада, 2008. 444 с.
- Онищук Л. Сутність і зміст професійної компетентності вчителя. *Педагогічна освіта і освіта дорослих: європейський вимір* : збірник наукових праць / за ред. І. Зязюна, Н. Ничкало. Київ ; Хмельницький, 2008. С. 455–463.
- Педагогика. Большая современная энциклопедия / сост. Е. Рапацевич. Минск : Современное слово, 2005. 720 с.
- Професійна освіта: словник : навчальний посібник / уклад. : С. Гончаренко, І. Зязюн, Н. Ничкало та ін. Київ : Вища школа, 2000. 381 с.
- Радул С. Міжкультурна компетентність викладача іноземної мови: зміст та структура. *Науковий часопис НПУ імені М. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2015. Вип. 24. С. 15–18.
- Садохин А. Межкультурная компетентность: понятие, структура, пути формирования. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2007. Т. X. № 1. С. 125–139.
- Самойленко Н. Теоретичні та методичні засади формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців гуманітарного профілю у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.04 ; НАПН України, Інститут вищої освіти. Київ, 2014. 40 с.
- Секрет І. Іншомовна професійна компетентність: проблема визначення. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки)*. 2010. № 2. 312 с.

19. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. Пустовіт та ін. Київ : Довіра : УНВЦ «Рідна мова», 2000. 1017 с.
20. Сущенко Л. Науково-педагогічний супровід професійного зростання освітян: теорія і практика : монографія. Київ : Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова ; Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2011. 147 с.
21. Токарева А. Формування міжкультурної компетентності у майбутніх менеджерів зовнішньо-економічної діяльності засобами інтерактивних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика проф. освіти» ; Класичний приватний університет ; Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля. Запоріжжя, 2013. 20 с.
22. Янкина Н. Формирование межкультурной компетентности студента университета : дисс. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Оренбург, 2006. 360 с.
-

Vasylychenko O., Khalemendyk Yu. Future professionals' intercultural competence as subject of research

The article is devoted to the analysis of findings on the problem of future specialists' intercultural professional competence. General integration trends in the European education system and the Council of Europe defined the key competences in the context of lifelong learning. Among them there is knowledge of a foreign language, awareness of effective intercultural communication. At the same time modern transformational processes that take place in the Ukrainian society and higher education caused the need for a new type specialist who could successfully respond to the new challenges of a society.

Future specialists' intercultural professional competence meets identified modern tasks of the society and therefore has become the subject of our consideration in terms of interdisciplinary research as an integral part of the process of students' professional training.

The article considers the basic concepts "competence", "professional competence", "intercultural competence" as a result of which it became possible to provide the main components of future professionals' intercultural professional competence and propose its authors' definition.

It was found that despite the fact that during recent decades there has been a tendency to study the content of intercultural competence of specialists of different professional domains, the issue of intercultural competence is mainly considered in the context of foreign language training ignoring its social and-pedagogical aspects.

It is determined that the vast majority of Ukrainian scientists consider intercultural competence as a set of knowledge, skills and abilities that determines the readiness of the individual to intercultural interaction in a foreign language professional environment.

The main components of future specialists' intercultural professional competence were identified knowledge of successful professional communication and cultural features; the ability to interact effectively, taking into account professional and cultural peculiarities; skills to establish and maintain social and cultural professional contacts with foreign colleagues.

Future professionals' intercultural professional competence is defined as an integrative social and personal formation that combines knowledge, skills and abilities that develop in the future specialists during their lives in the process of foreign language interaction in formal and informal education with representatives of other cultures.

Key words: *competence, professional communication, professional competence, intercultural professional competence.*